

şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı kaynaklarda ise kâhinler gibi gayba dair birtakım sözler söylediği, peygamberler gibi meleklerin getirdiği vahiyyle yahut imamın bildirmesiyle meydana gelecek hadiseleri önceden bildiği ve haber verdikleri gerçekleşmediği takdirde Allah'ın bilgi ve iradesinin değiştiğini ileri sürdüğü (bk. BE-DÂ) nakledilmektedir (Bağdâdî, s. 47-48; Şehristânî, I, 147-150). Öte yandan güvenilir hadis kitaplarında yer alan ve gelecekte ortaya çıkacağına işaret edilen yalancının (*Müsne'd*, II, 87, 91-92; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 229; Tirmizî, "Fiten", 44, "Menâkıb", 73) Muhtâr olduğunu düşünenler görülmüş (İbn Kesîr, XII, 71) ve onun peygamberlik iddiasına dair H. D. van Gelder tarafından *Mohtâr de valsche Propheet* adıyla bir kitap yazılmıştır (Leiden 1888). Kaynaklarda Muhtâr hakkında verilen ilginç bir bilgi de onun Hz. Ali'den kaldığını söylediği, İsrâiloğulları'nın tabutuna benzer bir kürsü ihdas ederek uğur getirmesi için yanında savaşlara götürdüğü şeklindedir. Ancak bu bilgiler günümüzde Muhtâr'ın muhaliflerinin uydurduğu asılsız haberler olarak da değerlendirilmektedir (Ali Sâmî en-Neşşâr, II, 47). Muhtâr'ın, adına hareket ettiği Muhammed b. Hanefiyye ile ilişkisine dair rivayetler de açık değildir. Kaynaklarda, Muhammed b. Hanefiyye'nin onunla herhangi bir bağlantısının bulunmadığını belirtmesine rağmen faaliyetlerine engel olmadığı veya olamadığı şeklindeki bilgiler yanında daha kuvvetli bir ihtimalle onun hareketini destekler mahiyette sözler söylediği, hatta Kûfe'deki taraftarlarına bu hususta emir verdiği ve ağabeyi Hüseyin'in intikamını almasından dolayı memnun kaldığı şeklinde rivayetler de yer almaktadır; nitekim Ehl-i beyt imamları da onu övgüyle anmışlardır (bk. a.g.e., II, 50). Ebû Mihnef, *Haberü'l-Muhtâr ve İbn Ziyâd* adıyla bir eser yazmıştır (Sezgin, I, 309). İslâm tarihinde ilk defa mehdilik fikrini ortaya atanlardan biri olan Muhtâr'ın aşırı düşünce ve inanışları daha çok ölümünden sonra çeşitli isimler altında (bunlardan Muhtâriyye doğrudan kendi adını taşımaktadır) geliştirilerek mezhep haline getirilmiştir (bk. HAŞEBİYYE; KEYSÂNİYYE). Gâliyye ismi de ilk defa ona bağlı Kûfeli bir grup Şîi için kullanılmıştır (bk. GÂLİYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsne'd, II, 87, 91-92; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 229; Tirmizî, "Fiten", 44, "Menâkıb", 73; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 97-105, 147-148; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 263-268; İbn Ku'teybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 400-401; Belâzûrî,

Ensâb (Zekkâr), VI, 375-455; Dineverî, *el-Ahbab-ür-ı-tuvâl*, s. 288-308; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîl), Beyrut 1406/1986, III, 1192-1197; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 258-265; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 569-582; VI, 38-77, 93-116; ayrıca bk. İndeks; İbn A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-Fütûh* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, II, 252-353; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 18-23; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 83-108; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 38-53; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 147-150; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 168-175, 211-254, 257-278; ayrıca bk. İndeks; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXI, 7-54; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1417/1997, XII, 5-72; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 518-520; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 32, 107, 115-116, 240; a.mlf., *İslâmiyet'in İlk Devrinde Dinî Siyasî Muhalefet Partileri* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1989, s. 121-156; Sezgin, *GAS*, I, 309; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neşetü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 46-54; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesi'nin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 53-57; Abdülmün'im Mâcid, *et-Târîhu's-siyâsî li'd-devleti'l-'Arabiyye: 'Aşrû'l-hulefâ'i'l-Ümeviyyin*, Kahire 1982, II, 112-124; Hind Gassân Ebû's-Şa'r, *Hareketü'l-Muhtâr b. Ebî 'Ubeyd eş-Şekâfi fi'l-Kûfe*, Amman 1983; Hasan Yaşaroğlu, *Muhtâr es-Saka'î* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara 1993, s. 93-114; K. A. Fariq, "The Story of an Arab Diplomat", *Studies in Islam*, III/2, New Delhi 1966, s. 53-80; III/3, s. 119-142; III/4, s. 227-241; IV/1 (1967), s. 5-59; G. Levi Della Vida, "Muhtâr", *IA*, VIII, 513-516; G. R. Hawting, "al-Mukhtâr b. Abî 'Ubayd", *EP* (Fr.), VII, 521-524; Asri Çubukçu, "Ebû Ubeyd es-Sekafi", *DİA*, X, 249.

İSMAİL YİĞİT

MUHTÂRÂT

(المختارات)

Arap edebiyatında
edebî metin ve şiirlerden derlenmiş
kitap türü, antoloji.

Arapça'da **muhtâr** (muhtârât), **ihtiyâr** (ihtiyârât), **müntehab** (müntehabât) vb. adlarla anılan, belli ölçülere göre seçilmiş şiirlerin bir araya getirildiği mecmuaların ilk örneği, Hammâd er-Râviye'nin (ö. 160/777 [?]) Câhiliye şairlerinin muallaka kasidelerini topladığı rivayet edilen *el-Mu'al-lakâtü's-seb'* adlı derlemesidir. Mufaddal ed-Dabbî'nin *el-İhtiyârât*'ı (*el-Mufa'ddaliyyât*) kırk yedisi Câhiliye'den, on dördü muhadramûndan, altısı İslâmî devirden almış yedi şaire ait 128 kaside ihtiva eder. Asmaî'nin *el-Aşma'ıyyât*'ı ise bir önceki eserin tamamlayıcısı niteliğinde olup kırk dördü Câhiliye şairi, on dördü muhadram şair, yedisi İslâm dönemine ait, yedisi devri belirsiz toplam yetmiş iki şairin doksan iki (veya yetmiş yedi) kasidesini içerir. Ah-

feş el-Asgar bu iki mecmuayı *Kitâbü'l-İhtiyâreyn* adıyla birleştirerek şerh ederken elli şiir ilâve etmiştir.

Belli bir kabilenin şairlerinden seçmele-ri kapsayan mecmualar arasında Sükkerî'nin *Şerhu Eş'arî'l-Hüzeliyyîn*'i (*Divânü'l-Hüzeliyyîn*) zamanımıza ulaşmıştır (Kahire 1364-1369, 1383-1385, 1387, 1388, 1389). İbn Cinnî bu eseri *et-Temâm fi tefsîri Eş'arî Hüzeyl mimma aqfelehü Ebû Sa'id es-Sükkerî* adıyla ikmal etmiştir (nşr. Ahmed Nâcî el-Kaysî v.dğr., Bağdad 1962). İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. Abdülmelik el-Esedî'nin (ö. 210/825) *Kitâbü Me'âşiri Benî Esed ve eş'arihâ'sını* bu türün ilk örneği kabul eder (*el-Fihrist*, s. 49).

Ebû Zeyd el-Kureşî'nin *Cemheretü eş'arî'l-'Arab*'ı (nşr. Muhammed Ali el-Hâşimî, I-II, Dimaşk 1406/1986) şiir hakkında geniş bilgi içeren mukaddimesi ve tertibiyle öncekilerden farklıdır. Câhiliye ve ilk İslâm asrı şairlerinin kırk dokuz şiirini toplayan mecmua ilki muallakâta ayrılmış yedi bölümden oluşur ve her bölümde yedi şiir yer alır (bk. CEMHERETÜ EŞ'ARÎ'L-ARAB). Ebû Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'ânî*'sinde 100 konuda ediplerce en güzel şiir kabul edilmiş parçaları bir araya getirmiştir. Ebû Gâlib İbn Meymûn'un *Müntehet-taleb min eş'arî'l-'Arab*'ı on bölüm (cüz) olup şiirleri şevâhid olarak kullanılan Arap şairlerinden her bölümde en az 100 şiirin yer aldığı 1000'i aşkın örnek mevcuttur. Eserin zamanımıza ulaşan kısmını Muhammed Nebîl Tureyfi neşretmiştir (I-IX, Beyrut 1420/1999; ayrıca bk. MÜNTEHE'T-TALEB).

Birinci bölümü kahramanlık şiirlerine ayrıldığı için "hamâse" adıyla tanınan mecmua türünü ilk defa ortaya koyan Ebû Temmâm'dır. Onun titiz bir seçimle oluşturduğu on bölümlük *el-Hamâsetü'l-kübrâ'sı* ile nâdir rastlanan şiirlerden oluşturduğu *el-Hamâsetü's-şuğrâ'sının* ardından öğrencisi Buhtûrî'nin *el-Hamâse'si* gelir. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdüsselâm el-Cürâvî et-Tâdelî'nin *el-Hamâsetü'l-Mağribiyye'si*, müellifin *Şafvetü'l-edeb ve (nuhbetü) divânî (kelâmî)*'l-'Arab adlı daha geniş derlemesinin muhtasarıdır (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye, I-II, Dimaşk 1411/1991). Dokuz bölümden meydana gelen antolojinin en belirgin özelliği içinde müstakil bir hamâse bölümünün yer almamasıdır. Mecmuaya bu adın verilmesi kavramın antoloji karşılığı olarak kullanılır hale geldiğini göstermektedir (bu türdeki diğer eserler için bk. HAMÂSE).

MUHTÂRÂT

Arap edebiyatında tek konu etrafında derlenmiş antolojilerden İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin *Kitâbü'z-Zehre'si* ile İbn Hazm'ın *Ṭavku'l-ḥamâme'sinde* kendilerine ve başkalarına ait aşkla ilgili birçok şiir toplanmıştır. Ebû'l-Velîd İsmâîl b. Âmir el-Himyerî, *el-Bedî' fi vaşfi'r-rebî'* adlı eserinde yine aşk konusunda Arap-İspanyol karakterli şiirlerden seçmeler yapmıştır. Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Kenzü'l-küttâb'ında* kâtip ve ediplerin özel ve resmî yazışmalarında malzeme olarak kullanabilecekleri beyit ve kıtaları bir araya getirmiştir. Safedî'nin, tek konu etrafında kendisine ve başka şairlere ait şiirlerden derlediği birçok muhtârâtı arasında *Teşnifü's-sem' bi'nsikâbi'd-dem'*, *Keşfü'l-hâl fi vaşfi'l-hâl*, *Reşfû'z-zülâl fi vaşfi'l-hilâl*, *Cerû'z-zeyl fi vaşfi'l-hayl*, *et-Tenbîh 'ale't-teşbih* gibi eserleri zikredilebilir. İbn Ebû Avn'ın mensur teşbih örneklerine de yer verdiği *Kitâbü't-Teşbihât'ı* ile (nşr. Muhammed Abdülmuîd Han, London 1950) İbnü'l-Kettânî'nin Endülüş şirinden seçmeleri içeren *Kitâbü't-Teşbihât'ı* da burada anılmalıdır (bk. TEŞBİH). İbn Senâülmülk'ün *Dârü't-îrâz fi 'ameli'l-müveşşahât'ı* (nşr. Cevdet er-Rikâbî, Dimaşk 1368/1949) müveşşah türü şiirin teorisiyle pratiğine dair zengin bir içeriğe sahiptir. Safedî, *Tevşî'u't-tevşih* adlı eserinde (nşr. Albîr Habîb Mutlak, Beyrut 1386/1966) Endülüş, Mısır ve Suriye şairlerinden seçtiği müveşşahlarla bunlara yazdığı nazîreleri ve diğer müveşşahlarını toplamıştır (bk. MÜVEŞŞAH).

Muhtârât arasında tanınmış bir şairden yapılmış seçmeleri ihtiva eden eserler de vardır. Hâlidîyyân'ın *el-Muhtâr min şi'ri Beşşâr* (Ebû't-Tâhir İsmâîl et-Tücbî'nin şerhiyle birlikte, nşr. Muhammed Bedreddin el-Alevî, Aligarh 1353/1934), *el-Muhtâr min şi'ri İbni'd-Dümejne* (nşr. Muhtârüddin Ahmed, Aligarh 1383/1963), *İhtiyâru şi'ri'l-Buhtürî*, *İhtiyâru şi'ri Müslim b. el-Velîd ve aḥbâruh*, *İhtiyâru şi'ri İbni'l-Mu'tezî*; Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *el-Muhtâr min şi'ri'l-Mütenebbi ve'l-Buhtürî ve Ebî Temmâm* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî, et-Tarâ'ifü'l-edebîyye içinde, Kahire 1937) adlı eserleri bunlardandır.

IV. (X.) yüzyılda eski ile yeni şiirin özellikleri ve birbirlerine olan üstünlükleri gibi konuların tartışılması aynı temada eski ve yeni şiirlerin derlediği antolojilerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hâlidîyyân'ın *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir min eş'ârî'l-müteḥaddimin ve'l-Câhiliyye ve'l-*

muḥaddramin'i (nşr. Muhammed Yûsuf, I-II, Kahire 1378/1958), İbn Saîd el-Mağribî'nin Doğu ve Batı şiirinden benzer olanları bir araya getirdiği *'Unvânü'l-murkışât ve'l-muṭribât'ı* (Kahire 1286/1869) bunlar arasında zikredilebilir.

Şairlerin biyografileri hakkındaki eserlerde onlardan seçilmiş şiirler de muhtârât özelliği taşır. İbn Sellâm el-Cumahî'nin *Ṭabaḳâtü fuḥûli's-su'arâ'*, Muhammed b. Habîb'in *Kitâbü men nüsibe ilâ ümmihî mine's-su'arâ'*, İbn Kuteybe'nin *eş-Şîr ve's-su'arâ'*, Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Kitâbü Aḥbâri's-su'arâ'i'l-muḥdeşîn*, özellikle Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin kendi zamanına kadar bestelenmiş güfteleri derlediği, bu vesileyle şairlerin hayat hikâyeleri ve maceralarıyla diğer şiirlerinden zengin malzemeyi topladığı *Kitâbü'l-Eğânî'si*, Merzûbânî'nin *Mu'cemü's-su'arâ'* ile *Eş'ârü'n-nisâ'*, Seâlibî'nin kendi nesliyle bir önceki nesilden şairleri bölgelerine göre ayırarak hayat hikâyeleri, haber ve hâtıralarıyla şiirlerinden seçtiği zengin malzemeyi bir araya getirdiği *Yetîmetü'd-dehr'i* bu konuda önemli çalışmalarındandır. Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ḳalâ'idü'l-ikyân* ile *Maṭmaḥu'l-enfûs* adlı eserlerinde Endülüş'ün ünlüleriyle edip ve şairlerinden seçmelere de yer vermiştir. Kendisini Seâlibî ile Feth b. Hâkân'ın halefi gibi gören Ebû'n-Nûr İsâmüddin Osman b. Ali el-Ömerî'nin Doğu şairleri ve şiirleri hakkındaki *er-Ravzü'n-naḍr fi terceme-ti üdebâ'i'l-aşr'ı* da bu tür eserlerdendir. İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'* adlı bediîyesinin şerhinde toplam 12.000 beyte ulaşan örnekleri toplamıştır. Eski Arap şiirinden yaptığı seçmelerle antoloji tertip eden çağdaş müellifler arasında Bârûdî (*Muhtârâtü'l-Bârûdî*) ve Ali Ahmed Saîd (*Divânü's-si'ri'l-'Arabî*) zikredilebilir (konuyla ilgili diğer eserler için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 994-995, 1002-1003). İdrîs Belmelîh muhtârât konusunda bir doktora hazırlamış (bk. bibl.) ve bu çalışmasında kadim şiirin kalıcı olmasının ve yaygınlığının psikososyal sebeplerini incelemiştir (ayrıca bk. MECMUA; MÜNTEHABÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 42-43, 49; Brockelmann, *GAL*, I, 368-369; II, 46-102, 439-441, 668-671; *Suppl.*, III, 994-995, 1002-1003; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 14-17, 31, 33-34, 40-41; İdrîs Belmelîh, *el-Muhtârâtü's-si'riyye ve echizetü telâkḳiha 'inde'l-'Arab min ḥilâli'l-Muḥaddaliyyât ve Hamâseti Ebî Temmâm*, Rabat 1995; A. Hamori, "Muhtârât", *EP* (İng.), VII, 526-528; Nasrullah Hacimüf-

tüoğlu, "Abdülkâhir el-Cürcânî", *DİA*, I, 248; Ali Şakir Ergin, "el-Asma'iyyât", *a.e.*, III, 500; Nasuhi Ünal Karaarslan, "Bârûdî, Mahmud Sâmî Paşa", *a.e.*, V, 91; Hulûsi Kılıç, "Ebû'l-Ferec el-İsfahânî", *a.e.*, X, 317-318; Saffet Köse, "İbn Dâvûd ez-Zâhirî", *a.e.*, XIX, 410; Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *a.e.*, XX, 147; Hüseyin Elmalı, "İbnü's-Şecerî", *a.e.*, XXI, 219; Ramazan Şeşen, "İmâdûddin el-İsfahânî", *a.e.*, XXII, 175.

TEVFİK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

MUHTÂRÎ

(مختاری)

Ebû Ömer Sirâcüddîn
Osmân b. Ömer Muhtârî-yi Gaznevî
(ö. 513/1119'dan sonra)

Gazneliler'in
son döneminde yaşayan
Fars şairi.

467 veya 468 (1074 veya 1075) yılında doğdu. Babasının adı bazı kaynaklarda Muhammed olarak kaydedilmektedir. Tahsili hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte eserlerinden iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Şiirlerinde önceleri adını (Osman) mahlas diye yazarken daha sonra Muhtârî mahlasını kullanmıştır. Bu mahlas, hakkında kaside yazdığı Ebû Nasr Muhammed Müstevfî'nin kendisine verdiği "Muhtârü's-su'arâ" unvanından alınmış olmalıdır (*Divân-ı Hakîm Muhtârî-i Gaznevî*, s. 190-191). Muhtârî ayrıca "hâce" ve "hakîm" lakaplarıyla da anılır.

Muhtârî, yirmi bir yaşlarında iken Gazneli Hükümdarı İbrâhim b. Mes'ûd'un sarayına girdi. İlk kasidesini "seyyidü's-selâtin" dediği bu hükümdar adına yazdı ve saraydaki şairler arasında temayüz etti. Bu hükümdarın ölümünün ardından yerine geçen oğlu III. Mesud'un şairlere karşı ilgisizliği sebebiyle Hindistan'da Kûşdâr'a gitti. Burada kaldığı süre içinde (490-493/1097-1100) şehrin valisi Muhammed b. Hatîb ve Lahor'da bulunan ünlü şair Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân için kasideler söyledi. Bir süre sonra gittiği Belh'in ileri gelenlerine kasideler yazdı, saray şairi Hasan Amîd ile tanıştı. Ayrıca Sistan'da ortaya çıkan Nîmrûz Hükümdarı Nasr b. Halef'e kasideler gönderdi. Belh'ten gittiği Kırman'da Selçuklu Hükümdarı I. Muizzüddin Arslan Şah ve diğer önde gelen kimseler için kasideler söyledi. Bu sırada III. Mesud'un Hindistan'da kazandığı zaferleri övdüğü ve Gazne'ye dönmek için izin istediği bir fetihnâme yazıp vezir Kutbüddin Yûsuf b. Ya'kûb aracılığıyla ona gönderdi. Ancak bundan bir sonuç alamadığından Gazne'ye bu hükümdarın ölümünden (508/1115) sonra döne-